

Adam Spodaryk

 <https://orcid.org/0000-0003-4179-9990>

 adam.spodaryk@gmail.com

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

Depozyt Tarnowskich z Dzikowa w Muzeum Narodowym w Krakowie w okresie drugiej wojny światowej i pierwszych dekadach powojennych

Kolekcja malarstwa zgromadzona przez członków rodu Tarnowskich w zamku w Dzikowie od dawna cieszy się zainteresowaniem badaczy, choć nie zaowocowało to powstaniem jej nowoczesnego i pełnego opracowania naukowego¹. Najważniejszą rozprawą poświęconą temu zbiorowi pozo-

- 1 Najważniejsze: K. Grottowa, *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich w Dzikowie 1803–1849*, Wrocław 1957; *Miniatury Wincentego Lesseura i Walrii Tarnowskiej*, oprac. H. Kamińska-Krassowska, Warszawa 1994; *Ex collectione Dzikoviana. Zbiory hrabiów Tarnowskich z Dzikowa. Katalog wystawy, Biblioteka Narodowa, 17 sierpnia – 12 października 2008*, oprac. J. Paulinek, Warszawa 2008; T. Zych, *Kolekcja Dzikowska. Zbiory hrabiów Tarnowskich*, wyd. 1, Tarnobrzeg 2016; *Z Dzikowa do Rapperswillu. Korespondencja Artura Tarnowskiego w sprawie dzikowskich miniatur*, oprac. T. Zych, Tarnobrzeg 2017; T. Zych, *Kolekcja Dzikowska. Zbiory hrabiów Tarnowskich*, wyd. 2 rozszerzone, Tarnobrzeg 2019; T. Zych, *Artur Tarnowski – darczyńca Muzeum*

staje książka Kazimiery Grottowej z 1957 roku, koncentrująca się na ich początkach i wczesnych dziejach². W XXI wieku istotniejsze opracowania dotyczące historii kolekcji opublikowali Jacek Paulinek³, Tadeusz Zych⁴ i Tomasz de Rosset⁵, natomiast szerszego omówienia historyczno-artystycznego doczekał się przede wszystkim dzikowski zespół miniatur portretowych⁶, stanowiących – po sprzedaniu *Jeźdźca polskiego* Rembrandta⁷ – najcenniejszą część kolekcji. Niniejszy tekst stanowi skromne uzupełnienie informacji dotyczących historii zbioru Tarnowskich, koncentrując się na wojennych i powojennych losach tej jego części, która w obliczu agresji III Rzeszy znalazła schronienie w Muzeum Narodowym w Krakowie (dalej: MNK). Podstawę poniższych rozważań stanowią przede wszystkim dokumenty zgromadzone w tej instytucji⁸.

Polskiego w Rapperswillu, w: *Darczyńcy polskich muzeów. Historia i współczesność*, t. 1, red. M. Białonowska, K. Mączewska, Warszawa 2021, s. 145–155; T. de Rosset, „*By skreślić historię naszych zbiorów*”. *Polskie kolekcje artystyczne*, Toruń 2021, s. 129–133; M. Kargol, A. Spodaryk, *Dzieje zbioru malarstwa i rzeźby europejskiej w Muzeum Narodowym w Krakowie*, w: M. Kargol, K. Płonka-Bałus, A. Spodaryk, *Galeria Sztuki Europejskiej. Przewodnik*, red. K. Płonka-Bałus, Kraków 2025, s. 27–30; W. Gosztyła-Frańczak, *Gniazdo. Architektoniczne ramy kolekcji dzikowskiej*, w: *Zbiory i kolekcje ziemiańskie. Dzieje – Badania – Źródła*, red. M. Antonowicz, M. Nierzwicka, T. Żuchowski, Toruń 2025, s. 229–251; J. Szewc, *Ciężar dziedzictwa. O kolekcji dzikowskiej w latach 1842–1939*, w: *Zbiory i kolekcje ziemiańskie*, s. 253–278.

2 K. Grottowa, *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich*.

3 *Ex collectione Dzikoviana*.

4 T. Zych, *Kolekcja Dzikowska*, wyd. 1; *Z Dzikowa do Rapperswillu*; T. Zych, *Kolekcja Dzikowska*, wyd. 2; T. Zych, *Artur Tarnowski*.

5 T. de Rosset, „*By skreślić historię naszych zbiorów*”, s. 129–133.

6 *Miniatury Wincentego Lesseura i Walrii Tarnowskiej*; *Z Dzikowa do Rapperswillu*; T. Zych, *Artur Tarnowski*; L. Lencznarowicz, D. Godyń, *Miniatury artystów polskich i obcych w Polsce działających. Muzeum Narodowe w Krakowie. Katalog zbiorów*, Kraków 2022. Twórczynią kolekcji miniatur była Waleria ze Strojnowskich Tarnowska, która zresztą zgromadziła około 200 dzieł autorstwa m.in. Wincentego de Lesseura. Na początku XX wieku kolekcję tę kolejnymi okazami wzbogacił Jan Zdzisław Tarnowski.

7 Ostatnio: D. Juszcak, X. F. Salomon, *Jeździec polski. Królewski Rembrandt*, Warszawa 2022.

8 Dokumenty te nie stanowią zespołu archiwalnego w sensie formalnym – nie zostały przekazane do Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie – i nie posiadają sygnatur archiwalnych. Autor korzystał z nich jako pracownik tej instytucji,

Zbiór artystyczny – znany obecnie jako Kolekcja Dzikowska – powstał w latach 1803–1834 z inicjatywy Jana Feliksa Tarnowskiego (1777–1842) i jego żony Walerii ze Stroynowskich Tarnowskiej (1782–1849)⁹. Mimo zawirowań dziejowych i klęsk elementarnych do drugiej wojny światowej znajdował się niemal nieprzerwanie na zamku Dzikowie¹⁰. Już wiosną i latem 1939 roku, w obliczu nieuchronnego wybuchu wojny, ordynat Artur Tarnowski (1903–1984) wraz z dzikowskim bibliotekarzem, dr. Michałem Marczakiem (1886–1945) zabezpieczyli część zbiorów w dzikowskim Zamku. Po agresji Niemiec, 9 września 1939, Tarnowski – służący wówczas w Wojsku Polskim – wstąpił do Dzikowa, wioząc rozkazy do Rzeszowa, Stalowej Woli i Baranowa Sandomierskiego. Wówczas furmankami wywieziono do oddalonego od głównych dróg leśnictwa zabezpieczone uprzednio archiwalia, dokumenty i obrazy. Część najcenniejszych obiektów Tarnowski jadąc, by stawić się w dowództwie, zostawił po drodze we Lwowie, gdzie zdeponował je w Ossolineum za pośrednictwem przyjaciela, a zarazem syndyka Zakładu Ossolińskich, mecenasa dr. Mikołaja Bilika (1870–?). 24 września pod Zamościem Tarnowski dostał się do niemieckiej niewoli, ale jeszcze w tym samym dniu uciekł i 27 dnia tego samego miesiąca dotarł do Dzikowa. Na zamku kwaterowali Niemcy, ale Tarnowskiemu początkowo pozwolono zachować względną wolność (miał zakaz opuszczania posiadłości), a osadzono go w oflagu dopiero 6 października¹¹.

Żona Artura Tarnowskiego, Róża Maria z Zamoyskich (1911–2005), przebywała z dziećmi w Dzikowie od początku wojny. Po odesłaniu męża, przejściu frontu i wyprowadzce sztabu niemieckiego z zamku, zdecydowała się oddać obiekty uprzednio ukryte w leśnictwie jako depozyt do MNK, co nastąpiło 18 listopada 1939. Reszta kolekcji musiała pozostać

w związku z realizacją powierzonych mu zadań służbowych. Przywoływane w tekście wydarzenia i okoliczności były dotychczas znane opinii publicznej jedynie w sposób ogólny z innych źródeł. Nowe informacje dotyczą kwestii szczegółowych i nie odnoszą się do danych wrażliwych ani kwestii spornych prawnie.

9 Wczesny etap kształtowania kolekcji omówiono wyczerpująco w: K. Grottowa, *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich*, s. 9–106; T. de Rosset, „By skreślić historię naszych zbiorów”, s. 129–133.

10 Zob. przyp. 1.

11 Wydarzenia z lata i jesieni 1939 roku szczegółowo opisał: A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, „Kultura” 1959, nr 5 (139), s. 116–134.

w Dzikowie¹². Depozyt w MNK szczęśliwie przetrwał wojnę. Według przekazu Artura Tarnowskiego¹³ Niemcy interesowali się obrazem uchodzącym wówczas za van Dycka, jednak dyrektor Feliks Kopera (1871–1952) miał ich zapewnić, że to jedynie kopia¹⁴. Należy w tym miejscu podkreślić, że m.in. dzięki postawie Kopery MNK było stosunkowo bezpiecznym miejscem do przechowywania zbiorów w czasie okupacji¹⁵. Miniatury zdeponowane w 1939 roku w Ossolineum, po zajęciu Lwowa przez Niemców w 1941 roku, zostały – dzięki staraniom Róży Tarnowskiej – sprowadzone z powrotem do Dzikowa. W sierpniu 1944 roku, po wkroczeniu wojsk radzieckich, hrabina wraz z dziećmi musiała opuścić zamek. Część miniatur za pośrednictwem Karola Hilarego Tarnowskiego (1889–1981) ulokowano w MNK w roku 1949 jako depozyt Róży i Artura Tarnowskich¹⁶. Pozostałe 108 miniatur wywiózł na zachód zwolniony z oflagu Artur Tarnowski¹⁷. Według jego relacji, Róża Tarnowska prosiła decydentów MNK i Biblioteki Jagiellońskiej o zaopiekowanie się pozostawionymi w Dzikowie zbiorami¹⁸. Władze państwowe powierzyły je jednak kuratorium oświaty w Rzeszowie,

12 A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, s. 119.

13 A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, s. 120.

14 Chodzi o portret Marii Villiers, córki księcia Buckingham (1622–1685), obecnie w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Tarnobrzega, sygn. MHMT/5834. Zob. T. Zych, *Kolekcja Dzikowska*, wyd. 1, s. 98.

15 Na ten temat m.in. D. Błońska, *Feliks Kopera (1871–1952). Menadżer kultury, naukowiec, dydaktyk*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria nowa” 5 (2012), s. 317–331; D. Błońska, *O Muzeum Narodowym w Krakowie w czasie drugiej wojny światowej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2014 nr 1 (28), s. 85–128; D. Błońska, *W obliczu kataklizmu. Zabezpieczenie zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie przed pierwszą i drugą wojną światową*, „Dzieje Najnowsze” 49 (2017) z. 1, s. 27–53; D. Błońska, *Feliks Kopera (1871–1952). Biografia muzealnika*, Kraków 2025, s. 349–370 (Biblioteka Wawelska, 17).

16 Na temat tego depozytu z roku 1949 ostatnio: L. Lencznarowicz, D. Godyń, *Miniatury artystów polskich i obcych w Polsce działających*, s. 32. Artur Tarnowski nie wspomina o tym depozycie (A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*). Tadeusz Zych błędnie podał, że depozyt miał miejsce w roku 1944, a pośrednikiem był „Jan Tarnowski z Chorzelowa” (T. Zych, *Artur Tarnowski*, s. 147). Istotnie w roku 1944 Tarnowscy z Chorzelowa złożyli depozyt w Muzeum Narodowym w Krakowie, ale zdeponowane przedmioty były ich własnością, a nie przedstawicieli linii Dzikowskiej. Depozyt ten właściciele odebrali z muzeum 10 lutego 1959 roku.

17 T. Zych, *Artur Tarnowski*, s. 147.

18 A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, s. 7.

które zorganizowało w zamku szkołę rolniczą. Obiekty artystyczne z Dzikowa w ramach reformy rolnej przesłano do kilku placówek: głównie do muzeum zorganizowanego na Zamku w Łańcucie, ale także do Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Okręgowego w Rzeszowie i MNK, w których – wyłączwszy ostatnie z wymienionych – obiekty wpisano do inwentarzy muzealiów, czyniąc je własnością państwową. Obiekty te w XXI wieku wróciły w ręce rodziny Tarnowskich, natomiast archiwum gospodarcze pozostało w Archiwum Narodowym w Krakowie¹⁹. Wśród instytucji, które przejęły zbiory dzikowskie²⁰, celowo nie wymieniam MNK, gdyż kwestia ułokowanych w nim zbiorów jest odmienna, mianowicie placówka kierowana przez Feliksa Koperę nie dopełniła nacjonalizacji powierzonych jej obiektów²¹. Naturalnie nie było podstaw do legalnego przeprowadzenia zaboru dzieł sztuki złożonych w depozycie przez Różę Tarnowską w 1939, inaczej jednak przedstawiał się status prawny zabytków nadesłanych do MNK z Dzikowa w ramach realizacji reformy rolnej, 30 marca 1946²², przez Artura Kopacza (1884–1962), kuratora Okręgu Szkolnego w Rzeszowie²³. Obiekty te bez wątpienia formalnie podlegały nacjonalizacji, czego – jak się wydaje – celowo nie dopełniono. Na kwicie poświadczającym odbiór depozytu zamieszczono jedynie zdawkową

19 T. Zych, *Kolekcja Dzikowska*, wyd. 2, s. 45.

20 W odróżnieniu od: T. Zych, *Kolekcja Dzikowska*, wyd. 2, s. 45.

21 Na temat powojennej działalności F. Koperę jako dyrektora zob. D. Błońska, *Feliks Kopera (1871–1952). Biografia muzealnika*, s. 371–402.

22 Nacjonalizację majątków ziemskich wykonano na podstawie Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 o przeprowadzeniu reformy rolnej, Dz. U. z 1945 r. nr 10 poz. 51. Dzieła sztuki nadesłane do MNK w 1946 roku z Zamku w Dzikowie były aktywami w świetle § 8 tego aktu: „Majątki przejmuje się wraz z wszelkimi aktywami” i jako posiadające wartość „naukową, artystyczną lub muzealną” w rozumieniu § 11 nie podlegały wyłączeniu z nacjonalizacji. Obiekty zdeponowane w MNK w 1939 roku nie podlegały nacjonalizacji, będąc przedmiotem Kodeksu zobowiązań. Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz. U. z 1933 nr 82 poz. 598, art. 523 § 1: „Przez umowę o przechowanie przechowawca zobowiązuje się czuwać przez czas oznaczony lub nieoznaczony nad zachowaniem w stanie niepogorszonym rzeczy ruchomej, oddanej na przechowanie”.

23 J. Hulewicz, *Kopacz Artur Józef (1884–1962)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1978, s. 613–614.

informację: „Dyrekcja Muzeum Narodowe w Krakowie poświadcza niniejszym przejęcie na przechowanie skrzynki z zabytkami od W Pana Kuratora Dra Kopacza”. Dokument ten nie wspomina zatem o pochodzeniu obiektów i nie dołączono do niego ich spisu (lub nie zachował się on)²⁴, ale dzięki późniejszej księdze depozytowej wiemy²⁵, że złożono wówczas w MNK 26 obiektów – 13 obrazów, 12 militariów oraz trzosik z kilkudziesięcioma monetami (policzony jako jeden obiekt). Księga ta, mimo że zawiera numer akt (a zatem kwitu depozytowego), nie wspomina o Kopaczu, a jako depozytariuszy wskazuje Artura i Różę Tarnowskich. Trudno przesądzić o celowości takiego sposobu procedowania tej kwestii, bowiem księga depozytowa jest późniejsza, ale wydaje się, że mamy do czynienia z umyślnym unikaniem nacjonalizacji poprzez skojarzenie dzieł z depozytem złożonym jeszcze w 1939 roku. Późniejsze pochodzenie legatu zdradza tylko numer dziennika podawczego²⁶.

Ostatni depozyt obiektów z kolekcji Tarnowskich w Dzikowie złożono w MNK w 1949 roku. Dnia 30 kwietnia tego roku do muzeum wpłynął list Karola Hilarego Tarnowskiego, proszącego w imieniu Artura i Róży Tarnowskich o przyjęcie w depozyt obrazów i miniatur, które jeszcze przed wojną znajdowały się w domu Tarnowskich w Krakowie²⁷. Władze MNK wyraziły zgodę na przyjęcie depozytu i wkrótce w muzeum złożono 83 miniatury i 20 obrazów. Ta część zbiorów Tarnowskich, jako przechowywana w Krakowie, nie była przedmiotem upaństwowienia na podstawie dekretu o reformie rolnej. Co więcej, ani Ministerstwo Kultury i Sztuki, ani MNK nie wyraziły zainteresowania przejęciem nawet jednego obrazu (wg wyboru strony muzealnej), który Tarnowscy ofiarowali w zamian za zgodę na przyjęcie depozytu²⁸.

24 W dokumentach Kancelarii dyrektora Kopery, w spisie spraw pod nr 103/46, widnieje jedynie zapis: „Poświadczenie, że Muzeum Narodowe przyjęło skrzynkę z zabytkami od Kuratora Dra Kopacza” (*Kancelaria Dyrektora Feliksa Kopery*, Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie, Zespół nr 100, nr Dz.p. 103/46). Do zapisu nie dołączono dokumentu, widnieje natomiast odręczny dopisek: „teka z depozytami”. Chodzi zapewne o wspomniany powyżej kwit depozytowy.

25 *Inwentarz Muzeum Narodowego [w Krakowie] opracowany pod kierunkiem Dyrektora Dr. Feliksa Kopery*, t. 1–50, 1902–1984, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Inwentarzy.

26 Por. przyp. 24 niniejszej pracy.

27 A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, s. 7.

28 Dokumenty w MNK.

W kolejnej dekadzie, być może pod wpływem tzw. małej stabilizacji, Artur Tarnowski na łamach paryskiej „Kultury” wyraził nadzieję na scalenie zbiorów dzikowskich i chęć podarowania ich ojczyźnie:

To co zostało w moim ręku, tj. zaledwie miniatury, z radością ofiarowałbym Polsce, gdyby połączone zostały razem z resztą zbiorów dzikowskich i suchich rozproszonych po muzeach, bibliotekach i archiwach polskich i gdyby utworzona z nich została jedna całość np. w Krakowie w Muzeum Narodowym i nazwana po wieczne czasy zbiorami Tarnowskich z Dzikowa i Sucheja. Myśl tę moją oddaję pod rozagę i osąd polskiej opinii publicznej, od niej bowiem zależy w znacznej mierze, czy uratowana część zbiorów Tarnowskich będzie w jedną całość złączona i udostępniona zainteresowanym pod nazwą powyżej przeze mnie zaproponowaną²⁹.

Władze MNK, kierowanego wówczas przez Adama Bochnaka (1899–1974), potraktowały tę deklarację poważnie i jeszcze w tym samym miesiącu, w którym ukazał się artykuł Tarnowskiego, wystosowały dwa identyczne listy do Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków (CZMiOZ) przy Ministerstwie Kultury i Sztuki oraz do Bolesława Drobnera (1883–1968), krakowskiego posła na Sejm PRL (1944–1968), zajmującego się sprawami kultury. W pismach tych, do których dołączono odpis tekstu opublikowanego w czasopiśmie emigracyjnym, dyrekcja MNK poleciła sprawę ministerstwu i wyraziła następującą opinię:

Dyrekcja Muzeum Narodowego uważa propozycję A. Tarnowskiego za godną szczególnej uwagi i zwraca się do CZMiOZ z prośbą o zainteresowanie się sprawą i ze swej strony zgłasza gotowość zorganizowania – oczywiście w razie przychylnego stanowiska Ministerstwa – odpowiedniej kolekcji Tarnowskich.

W dokumentach zgromadzonych w MNK autor nie odnalazł odpowiedzi na te listy. Wydaje się jednak, że ministerstwo nie wyraziło zainteresowania tą propozycją, o czym świadczyć może kolejna sprawa, której Ministerstwo Kultury i Sztuki nie zamierzało rozstrzygać. Jeszcze w tym samym roku do Polski przyjechał Jan Artur Tarnowski (1933–2024), syn ostatniego ordynata dzikowskiego. Przedstawił się w MNK jako gość Ministerstwa Kultury i Sztuki, nie przedstawiając jednak stosownych dokumentów. W związku z tym dyrekcja muzeum skierowała 5 października

29 A. Tarnowski, *Prawda o zbiorach dzikowskich*, s. 133.

1959 roku list do Mieczysława Ptaśnika (1927–2014), wówczas zastępcy dyrektora Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków, informując go o zainteresowaniu Tarnowskiego depozytami z lat 1939 i 1949 oraz o jego prośbie o spisy obiektów należących do rodziny Tarnowskich. Dnia 16 listopada Ptaśnik w odpowiedzi napisał, że

zagadnienia nie zna i z uwagi na powyższe nie może zająć definitywnego stanowiska [...] w związku z tym podajemy, że przesyłanie spisów przedmiotów z dawnych zbiorów Tarnowskich bez zgody Ministerstwa Kultury i Sztuki – Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków jest niedozwolone³⁰.

Mimo braku zainteresowania, a być może wręcz nieżyczliwości władz PRL, Artur Tarnowski nie porzucił idei zebrania rodowych zbiorów w jednym miejscu i podarowania ich ojczyźnie. W liście z dnia 21 stycznia 1966, skierowanym do dyrekcji MNK, prosząc o zwrot dzieł zdeponowanych obrazów, Tarnowski ponownie wyraził pragnienia zjednoczenia kolekcji dzikowskiej w obrębie MNK. Jeszcze w tym samym roku, choć dopiero 2 września, dyrektor Jerzy Banach (1922–2005) odpowiedział listownie na wiadomość Tarnowskiego, zapewniając, że sprawa dzieł obrazów została skierowana do ministerstwa oraz poinformował go o problemach z rozdzieleniem powojennych depozytów Tarnowskich z obrazami przejętymi w ramach reformy rolnej. Z przytoczonych powyżej dokumentów wynika, że depozyty są dobrze udokumentowane, za wyjątkiem przekazu Kopacza, w którego przypadku prawdopodobnie celowo pozostawiono niejasne zapisy. Najwyraźniej już wówczas władze MNK sądziły, że obiekty nadesłane z Dzikowa w 1946 znacjonalizowano, ale nie potrafiły zidentyfikować upaństwowionych dzieł. Jeszcze w tym samym miesiącu, po konsultacjach z Ministerstwem Kultury i Sztuki i przeprowadzonych skontrach zbiorów, dyrekcja MNK odpisała na list Tarnowskiego, jednakże nie odniosła się do sprawy scalenia kolekcji pod egidą MNK, co zapewne miało związek z oczekiwaniem na dyrektywy z ministerstwa. Kwestia ta została podniesiona przez stronę muzealną dopiero pod koniec roku. W liście z dnia 6 grudnia 1966 Banach wyraził zainteresowanie pomysłem utworzenia Galerii im. Tarnowskich, podkreślając, że dla utworzenia tego rodzaju oddziału są precedensy: Muzeum Hutten-Czapskiego i Zbiory

30 Dokumenty zachowane w MNK.

Czartoryskich³¹. Jednocześnie podkreślił, że decyzja należy do władz zwierzchnich oraz że stworzenie osobnej ekspozycji dla kilkuset obrazów jest możliwe tylko po rozbudowie Nowego Gmachu MNK przy Alei 3 Maja 1, której rozpoczęcie zaplanowano dopiero na rok 1968, a ukończenie – na lata 1971–1972³².

Nie znamy dalszego przebiegu rozmów dyrekcji MNK z Arturem Tarnowskim i MKiS, niemniej koncepcja założenia w ramach MNK Galerii im. Tarnowskich nie doszła do skutku. Artur Tarnowski, który po II wojnie światowej ostatecznie osiadł na stałe w Montrealu, nie widząc szans na scalenie kolekcji, w roku 1976 zdecydował się podarować „emigracyjne” miniatury Muzeum Polskiemu w Rapperswilu³³. Jego najstarszy syn, Jan Artur, po odzyskaniu znacjonalizowanej części Kolekcji Dzikowskiej i po odebraniu depozytów z MNK, zdecydował się sprzedać zbiór Muzeum Historycznemu Miasta Tarnobrzega z siedzibą w Zamku w Dzikowie. Dzieła podarowane Muzeum w Rapperswilu nie zostały scalone z pozostałą częścią kolekcji³⁴.

Stosunki między MNK a przedstawicielami rodziny Tarnowskich w omawianym okresie były poprawne i utrzymane w tonie wzajemnej uprzejmości. Przede wszystkim ani muzeum, ani władze Polski Ludowej nigdy nie kwestionowały prawa Tarnowskich do własności zdeponowanych w MNK obiektów – przy czym należy podkreślić, że było to postępowanie zgodne z literą prawa³⁵, a nie wynikające z nadzwyczajnej życzliwości. Wydaje się natomiast, że szczególnie przychylna wobec Tarnowskich była postawa Kopery, który, o ile wolno sądzić na podstawie stosunkowo

31 W strukturach MNK, w różnych okresach, było więcej tego rodzaju oddziałów i galerii, jak choćby Oddział im. Erazma Barącza, Galeria im. Łozińskich czy Galeria im. Hrabów Ursyn-Rusieckich. Na ten temat zob. M. Kargol, A. Spodaryk, *Dzieje zbioru malarstwa i rzeźby europejskiej*, s. 20–27. Pośród tych mniej znanych galerii i oddziałów wyczerpującego monograficznego opracowania doczekała się dotąd tylko kolekcja i Oddział im. E. Barącza: J. Skorupska-Szarlej, *Erazm Barącz (1859–1928) inżynier i kolekcjoner. W 155. rocznicę urodzin*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria nowa” 7 (2014), s. 320–327; J. Skorupska-Szarlej, *Zbiory Erazma Barącza (1859–1926) i jego dar dla Muzeum Narodowego w Krakowie*, w: *Darczyńcy polskich muzeów. Historia i współczesność*, t. 1, s. 98–104.

32 Dokumenty zachowane w MNK.

33 T. Zych, *Artur Tarnowski*, s. 146–148.

34 T. Zych, *Artur Tarnowski*, s. 146–153.

35 Por. przyp. 22 w niniejszej pracy.

skromnego zasobu źródeł, celowo nie dokonał nacjonalizacji depozytu nadesłanego z Dzikowa w roku 1946. Wydaje się również, że władze MNK w latach 60. XX wieku były żywo zainteresowane pomysłem stworzenia oddziału imienia Tarnowskich, co jednak nie zostało zrealizowane z przyczyn trudnych do jednoznacznego ustalenia. Na obecnym etapie badań nie sposób w pełni przekonująco stwierdzić, czy o niepowodzeniu pomysłu zadecydowały wyłącznie względy natury finansowo-lokalowej MNK, czy – jak sądzą niektórzy – wpływ miało stanowisko władz PRL, które miały utrudniać negocjacje z przedstawicielami byłego ziemiaństwa i uniemożliwić porozumienie między muzeum a właścicielami zdeponowanych dzieł³⁶. W latach 90. XX wieku i pierwszych dwóch dekadach kolejnego wieku MNK zwróciło Tarnowskim zdeponowane obiekty wyłączycywszą grupę dzieł, które w ramach porozumienia instytucja wykupiła³⁷. Kwestie te, dotyczące spraw zdecydowanie bliższych współczesności, nie są jednak przedmiotem tego krótkiego opracowania.

36 Tak postawę władz PRL przedstawiano w prasie. Pisano przykładowo: „Władza ludowa nie podjęła rozmowy z Tarnowskim, uważając, że tematu nie ma, bo zbiory należą do państwa i żaden hrabia nie ma prawa nimi rozporządzać” (J. Wilczak, *Hrabia odbiera srebra*, „Polityka” 17.01.2004, 3 (2435), s. 36–39).

37 Są to (wg ob. nr inw.): Artysta nieznany (Mistrz Jerzy?), *Św. Anna Samotrzeć z kancle-
rzem Krzysztofem Szydłowieckim*, 1519, tempera na desce, nr inw. MNK I-986; A. Mirys,
Portret Jana Jacka Tarnowskiego, ok. 1750, olej na płótnie, nr inw. MNK I-987;
G. Troppa – przypisywany, *Sen Jakuba (Drabina Jakubowa)*, XVII w., olej na płót-
nie, nr inw. MNK XII-A-875; J. G. Cuyp, *Portret kobiety*, 1649, olej na desce, nr inw.
MNK XII-A-879; M. van Helmont – przypisywany, *Pocieszenie wdowca (Mężczyzna
palący fajkę)*, 1678, olej na desce, nr inw. MNK XII-A-878; O. Marseus van Schrieck,
Osty i motyle, ok. 1670, olej na desce, nr inw. MNK XII-A-872; J. Victors, *Walka koguta
z kotem*, lata 70. XVII w., olej na płótnie, nr inw. MNK XII-A-876; D. van Baburen,
Zaparcie się św. Piotra, 1. poł. XVII w., olej na płótnie, nr inw. MNK XII-A-874;
A. Francken, *Śmierć Safiry*, ok. 1600, olej na desce, nr inw. MNK XII-A-873; J. Sut-
termans, *Portret Franciszka Medyceusza*, ok. 1634, olej na płótnie, nr inw. MNK
XII-A-877; W. Willemsz. van der Vliet – przypisywany, *Portret kobiety z książką*,
ok. 1636, olej na płótnie, nr inw. MNK XII-A-881.

Bibliografia

- Błońska D., *Feliks Kopera (1871–1952). Biografia muzealnika*, Kraków 2025 (Biblioteka Wawelska, 17).
- Błońska D., *Feliks Kopera (1871–1952). Menadżer kultury, naukowiec, dydaktyk*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 5 (2012), s. 317–331.
- Błońska D., *O Muzeum Narodowym w Krakowie w czasie drugiej wojny światowej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2014, nr 1 (28), s. 85–128.
- Błońska D., *W obliczu kataklizmu. Zabezpieczenie zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie przed pierwszą i drugą wojną światową*, „Dzieje Najnowsze” 49 (2017) z. 1, s. 27–53.
- de Rosset T., „By skreślić historię naszych zbiorów”. *Polskie kolekcje artystyczne*, Toruń 2021.
- Ex collectione Dzikoviana. Zbiory hrabiów Tarnowskich z Dzikowa. Katalog wystawy, Biblioteka Narodowa, 17 sierpnia – 12 października 2008*, oprac. J. Paulinek, Warszawa 2008.
- Goszyńska-Frańczak W., *Gniazdo. Architektoniczne ramy kolekcji dzikowskiej*, w: *Zbiory i kolekcje ziemiańskie. Dzieje–Badania–Źródła*, red. M. Antonowicz, M. Nierzwicka, T. Żuchowski, Toruń 2025, s. 229–251.
- Grottowa K., *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich w Dzikowie 1803–1849*, Wrocław 1957.
- Hulewicz J., *Kopacz Artur Józef (1884–1962)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1978, s. 613–614.
- Juszczak D., Salomon X. F., *Jeździec polski. Królewski Rembrandt*, Warszawa 2022.
- Kancelaria Dyrektora Feliksa Kopery*, Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie, zespół nr 100, nr Dz.p. 103/46.
- Kargol M., Spodaryk A., *Dzieje zbioru malarstwa i rzeźby europejskiej w Muzeum Narodowym w Krakowie*, w: M. Kargol, K. Płonka-Bałus, A. Spodaryk, *Galeria Sztuki Europejskiej. Przewodnik*, red. K. Płonka-Bałus, Kraków 2025, s. 19–35.
- Księga depozytowa depozytów z lat 1891–1939*, Dział Inwentarzy Muzeum Narodowego w Krakowie, b. sygn.
- Lencznarowicz L., Godyń D., *Miniatury artystów polskich i obcych w Polsce działających. Muzeum Narodowe w Krakowie. Katalog zbiorów*, Kraków 2022.
- Miniatury Wincentego Lesseura i Walerii Tarnowskiej*, oprac. H. Kamińska-Krassowska, Warszawa 1994.

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, Dz. U. z 1945 r. nr 10 poz. 51.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz. U. z 1933 r. nr 82 poz. 598.
- Skorupska J., *Jerzy Banach (1922–2005)*, „Muzealnictwo” 46 (2005), s. 240–244.
- Skorupska-Szarlej J., *Erazm Barącz (1859–1928) inżynier i kolekcjoner. W 155. rocznicę urodzin*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 7 (2014), s. 320–327.
- Skorupska-Szarlej J., *Zbiory Erazma Baracza (1859–1926) i jego dar dla Muzeum Narodowego w Krakowie*, w: *Darczyńcy polskich muzeów. Historia i współczesność*, t. 1, red. M. Białonowska, K. Mączewska, Warszawa 2021, s. 98–104.
- Szewc J., *Ciężar dziedzictwa. O kolekcji dzikowskiej w latach 1842–1939*, w: *Zbiory i kolekcje ziemiańskie. Dzieje–Badania–Źródła*, red. M. Antonowicz, M. Nierzwicka, T. Żuchowski, Toruń 2025, s. 253–278.
- Tarnowski A., *Prawda o zbiorach dzikowskich*, „Kultura” 1959, nr 5 (139), s. 116–134.
- Wilczak J., *Hrabia odbiera srebra*, „Polityka” 17.01.2004, nr 3 (2435), s. 36–39.
- Z Dzikowa do Rapperswillu. Korespondencja Artura Tarnowskiego w sprawie dzikowskich miniatur*, oprac. T. Zych, Tarnobrzeg 2017.
- Zych T., *Artur Tarnowski – darczyńca Muzeum Polskiego w Rapperswillu*, w: *Darczyńcy polskich muzeów. Historia i współczesność*, t. 1, red. M. Białonowska, K. Mączewska, Warszawa 2021, s. 145–155.
- Zych T., *Kolekcja Dzikowska. Zbiory hrabiów Tarnowskich*, wyd. 1, Tarnobrzeg 2016.
- Zych T., *Kolekcja Dzikowska. Zbiory hrabiów Tarnowskich*, wyd. 2 rozszerzone, Tarnobrzeg 2019.

Abstrakt

Adam Spodaryk

Depozyt Tarnowskich z Dzikowa w Muzeum Narodowym w Krakowie w okresie drugiej wojny światowej i pierwszych dekadach powojennych

W artykule przeanalizowano wojenne i powojenne losy części zbioru malarstwa zgromadzonego przez przedstawicieli rodu Tarnowskich z Dzikowa, która jako trzy depozyty trafiła do Muzeum Narodowego w Krakowie. Opisano proces zabezpieczenia zbiorów przed wybuchem II wojny światowej, ich przechowywania w czasie okupacji oraz powojennego funkcjonowania depozytów w muzeum. Tekst bazuje na materiałach archiwalnych, przede wszystkim zgromadzonych w Muzeum Narodowym w Krakowie. W tekście wskazano na kluczową rolę dyrektora Feliksa Kopery w ochronie Zbiorów Dzikowskich przed nacjonalizacją. Uwagę poświęcono również staraniom Artura Tarnowskiego o scalanie kolekcji i przekazanie jej państwu polskiemu – pod warunkiem okazywania ich publiczności jako galerii, względnie muzeum im. Tarnowskich z Dzikowa. Praca ilustruje złożone relacje między właścicielami kolekcji a instytucjami muzealnymi w trudnym okresie historycznym.

Słowa kluczowe:

Dzików, Tarnobrzeg, Kraków, Tarnowscy, Kolekcja Dzikowska, kolekcjonerstwo, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum – Zamek Tarnowskich w Tarnobrzegu, Artur Tarnowski (1903–1984), druga wojna światowa

Abstract

Adam Spodaryk

The Tarnowski family deposit from Dzików in the National Museum in Kraków during world war II and the first postwar decades

The paper analyzes the wartime and postwar history of part of the painting collection gathered by members of the Tarnowski family at Dzików Castle, which was later transferred to the National Museum in Kraków as three separate deposits. It describes the process of securing the collection before the outbreak of World War II, its storage during the occupation, and the postwar administration of the deposits by the Museum. The paper is based primarily on archival materials held by the National Museum in Kraków, the text highlights the crucial role of director Feliks Kopera in protecting the Dzików Collection from nationalization. It also discusses Artur Tarnowski's efforts to reunite the collection and transfer it to the Polish state – on the condition that it be made available to the public as a gallery or, preferably, as a Tarnowski Museum in Dzików. The study illustrates the complex relationship between the collection's owners and museum institutions during a difficult historical period.

Keyword:

Dzików, Tarnobrzeg, Krakow, Tarnowski family, Dzików Collection, art collecting, National Museum in Krakow, Museum – Tarnowski Castle in Tarnobrzeg, Artur Tarnowski (1903–1984), World War II